UDK 37.013.74:811.512.133

Bekmamatova P. T.
O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi, 1-kurs talabasi
Termiz davlat pedagogika instituti
O‘zbekiston, Termiz

XALQ PEDAGOGIKASI DIDAKTIK TAMOYILLARINI O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI MASHG‘ULOTLARIDA QO‘LLASH

Annotatsiya. *Mavzuning dolzarbligi xalq pedagogikasini faol filologik topshiriqlar bilan bog‘lash zarurati bilan belgilanadi. Maqsad — qisqa didaktik model taklif etish. Nazariy tahlil va metodik modellashtirish qo‘llandi. Natija — «anglash — tahlil — ko‘chirish — mahsulot» modeli.*

Kalit so‘zlar: *xalq pedagogikasi, o‘zbek tili, adabiyot, didaktik tamoyil, mikro-topshiriq, mini-loyiha.*

Bekmamatova P. T.
First-year student, Uzbek Language and Literature
Termez State Pedagogical Institute
Uzbekistan, Termez

APPLICATION OF DIDACTIC PRINCIPLES OF FOLK PEDAGOGY IN UZBEK LANGUAGE AND LITERATURE CLASSES

Abstract. *The study addresses the integration of folk pedagogy with active philological tasks. The aim is to propose a concise didactic model. The methods are theoretical analysis and methodological modelling. The result is a comprehension-analysis-transfer-product model.*

Keywords: *folk pedagogy, Uzbek language, literature, didactic principle, micro-task, mini-project.*

Kirish

Xalq pedagogikasi o‘zbek xalqining ko‘p asrlik tarbiyaviy tajribasini maqol, matal, topishmoq, ertak, rivoyat va kundalik muloqot me’yorlarida saqlab keladi. M. Q. Bozorovaning tadqiqotlarida milliy ma’naviy tarbiya va xalq og‘zaki ijodining pedagogik ahamiyati yoritilgan [7; 8]. Mentalitet haqidagi fanlararo yondashuv xalqona matnni tarixiy va madaniy kontekstda talqin qilish zarurligini ko‘rsatadi [9]. Psixologik-pedagogik tadqiqotlar moslashuv, kreativ fikrlash, loyiha faoliyati va jalb etilganlikni faol o‘quv topshirig‘i bilan bog‘lash imkonini beradi [1–6].

Tadqiqot metodlari

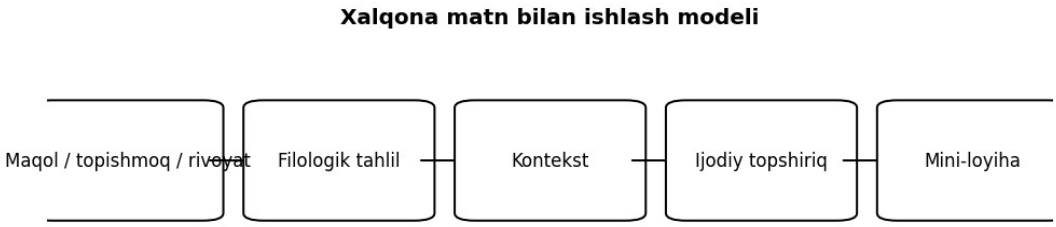
Qiyosiy tahlil va metodik modellashtirish yordamida xalqona matnning filologik hamda tarbiyaviy imkoniyatlari tizimlashtirildi. Kreativ fikrlash, loyiha faoliyati va jalb etilganlikka oid yondashuvlar mikro-topshiriqlarni tuzish mezonlarini aniqlash uchun qo‘llandi [3–6].

Tadqiqot natijalari

Model to‘rt bosqichdan iborat: matnni anglash, til yoki adabiy hodisani tahlil qilish, ma’noni yangi vaziyatga ko‘chirish va mahsulot yaratish. Maqol, topishmoq va rivoyat mikro-topshiriq yoki mini-loyihaga aylantiriladi. Tushunish, tashabbus va mustaqil hissa professional kompetensiyalar va loyihaviy jalb etilganlik mezonlari bilan birga kuzatiladi [3; 6].

Og‘zaki ijod resurslarini filologik tahlilga aylantirish

Maqol, topishmoq va rivoyatning filologik funksiyalarini aniq ajratish muhim. Xalq pedagogikasida og‘zaki ijod tarbiyaviy mazmunni ixcham va obrazli shaklda saqlaydi [7; 8]. O‘zbek tili mashg‘ulotida maqol semantika, sintaksis va pragmatika birligida tahlil qilinadi; topishmoq belgini til vositasi bilan yashirin ifodalash modeli sifatida o‘rganiladi; rivoyat esa syujet, qahramon nutqi va qadriyat talqinini birlashtiradi.

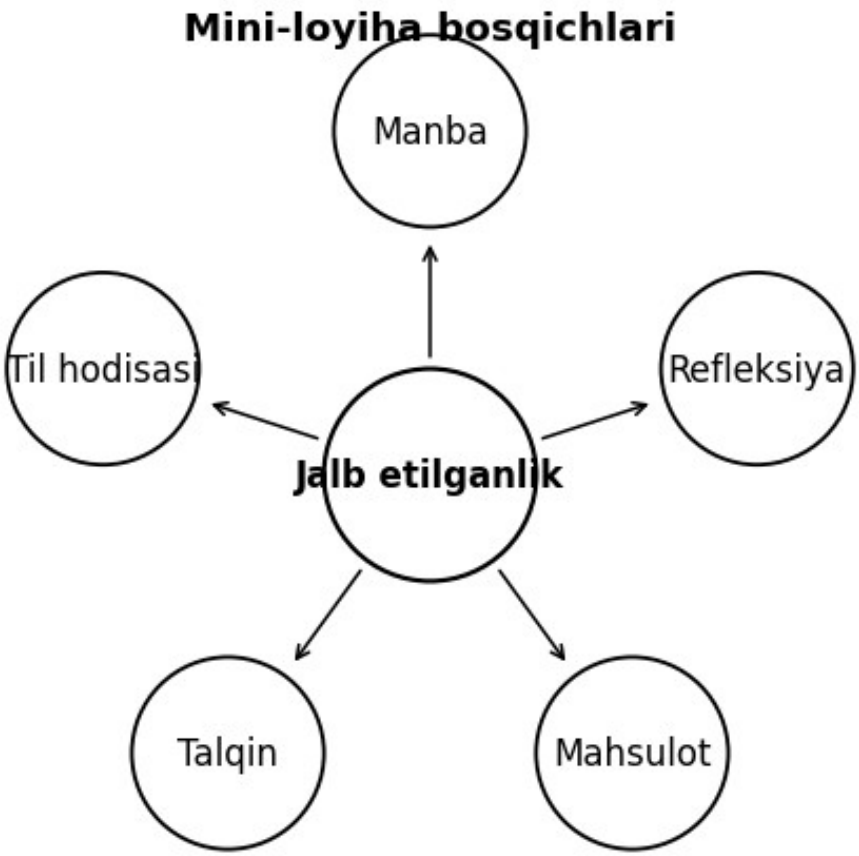
1-rasm. Xalqona matnni filologik va ijodiy faoliyatga aylantirish modeli

Mentalitet va matn konteksti

Xalqona matnning madaniy konteksti va zamonaviy talqini o‘rtasidagi farq alohida ko‘rsatilishi kerak. Mentalitetga oid tadqiqotlar qadriyat, norma va dunyoni idrok etish usullarining tarixiy barqarorlik bilan birga o‘zgaruvchanligini ham ko‘rsatadi [9]. Shuning uchun talaba maqol yoki rivoyatni «doimo to‘g‘ri qoida» sifatida emas, muayyan madaniy vaziyatda shakllangan matn sifatida tahlil qiladi.

Aniq mikro-topshiriqlar banki

Birinchi kurs talabasi uchun topshiriqlar konkret va bosqichma-bosqich bo‘lishi zarur. Maqol uchun kalit so‘zlarni ajratish, ko‘chma ma’noni izohlash, sintaktik modelni aniqlash va zamonaviy dialog tuzish; topishmoq uchun belgi bildiruvchi birliklarni guruhlash va yangi topishmoq yaratish; rivoyat uchun esa voqealar zanjiri, qahramon qarori, muqobil yakun va qisqa refleksiv matn taklif etiladi. Bunday topshiriqlar umumiy pedagogika va pedagogik texnologiyalar tamoyillari bilan uyg‘unlashtiriladi [10–13].

2-rasm. Mini-loyiha faoliyatining asosiy bosqichlari

Mini-loyiha va baholash mezonlari

Mini-loyiha aniq savol, rol va yakuniy mahsulotga ega bo‘lishi kerak. Masalan, “Mehnat haqidagi maqollarning zamonaviy kommunikativ xaritasi” loyihasida talabalar manbalarni to‘playdi, semantik guruhlarga ajratadi, qo‘llanish vaziyatlarini izohlaydi va natijani jadval yoki audio lug‘at shaklida taqdim etadi. Baholashda manba to‘g‘riligi, filologik tahlil, ijodiy yechim, individual hissa va refleksiya hisobga olinadi. Bunday tuzilma formal qatnashuvni mazmunli jalb etilganlikdan ajratishga yordam beradi [3; 5; 6].

Muhokama

Kengaytirilgan model o‘zbek tili va adabiyoti mashg‘ulotida uch maqsadni birlashtiradi: til hodisasini tushunish, madaniy matnni kontekstda

sharhlash va mustaqil mahsulot yaratish. Bu yerda xalq pedagogikasi darsning bezagi emas, balki tahlilni boshlovchi manba vazifasini bajaradi. Birinchi kurs bosqichida topshiriqlar qisqa va aniq bo‘lishi, murakkab ilmiy terminlar esa amaliy misol bilan tushuntirilishi lozim. Keyingi bosqichda ayni model kurs loyihasi yoki kichik tadqiqotga kengaytirilishi mumkin. Faoliyat orqali o‘rganish va ta’limning shaxs rivojiga yo‘naltirilishi pedagogik-psixologik hamda normativ asoslar bilan ham uyg‘unlashadi [14; 15].

Amaliy namuna: maqol bilan ishlash

Masalan, mehnat mavzusidagi bitta maqol bilan ish to‘rtta qisqa bosqichda tashkil etilishi mumkin. Avval talabalar tayanch leksemalarni ajratadi va ularning to‘g‘ri hamda ko‘chma ma’nosini izohlaydi. Keyin gap tuzilishi, kesim shakli va ma’no munosabati tahlil qilinadi.

Uchinchi bosqichda maqol qaysi nutqiy vaziyatlarda o‘rinli, qaysilarida esa sun’iy yoki noo‘rin eshitilishi muhokama qilinadi. Yakunda ikki kishilik dialog tuziladi. Shu tartibda xalqona matn grammatika yoki leksika uchun alohida misol bo‘lib qolmay, til birliklarining real kommunikativ vazifasini ko‘rsatadi.

Amaliy namuna: rivoyat va adabiy talqin

Rivoyat bilan ishlashda o‘qituvchi syujetni qayta aytishni asosiy vazifa qilmasligi kerak. Talabalar avval voqealar ketma-ketligini 4–5 punktga ajratadi, so‘ng qahramonning muhim qarorini topadi va shu qarorni ifodalovchi leksik birliklarni belgilaydi.

Keyin “agar qahramon boshqa yo‘lni tanlaganida voqea qanday o‘zgarardi?” degan savol asosida muqobil yakun yoziladi. Bu topshiriq matn tushunish, sabab-oqibatni tahlil qilish va ijodiy yozuvni birlashtiradi. Tarbiyaviy xulosa esa tayyor shaklda berilmaydi, balki dalillar asosida chiqariladi.

Topishmoq asosida til materiali

Topishmoq birinchi kurs talabasi uchun sodda ko‘rinsa ham, u morfologik va semantik tahlilga qulay materialdir. Talaba yashirin predmetga ishora qiluvchi sifat, fe’l va o‘xshatishlarni alohida guruhlarga ajratadi, ularning vazifasini tushuntiradi va xuddi shu model bo‘yicha yangi topishmoq tuzadi. Keyingi bosqichda guruhlar bir-birining matnini tahlil qiladi: qaysi belgi ortiqcha ma’lumot beradi, qaysi biri obrazni kuchaytiradi, qaysi so‘z grammatik jihatdan almashtirilsa ma’no o‘zgaradi. Shu tariqa xalq og‘zaki ijodi til sezgirligini oshiruvchi faol materialga aylanadi.

Mustaqil ish va mini-loyiha variantlari

Mustaqil ta’lim uchun to‘rtta mini-loyiha taklif qilish mumkin: “Bir mavzu — o‘n maqol” semantik xaritasi; “Rivoyatda qahramon nutqi” leksik portreti; “Topishmoq tili” audio lug‘ati; “Eski va yangi nutq vaziyati” qiyosiy dialoglar to‘plami. Har bir loyiha manbani ko‘rsatish, qisqa filologik izoh, individual hissa va yakuniy refleksiyani talab qiladi. Natija slayd emas, balki tahlil qilingan til materiali bo‘lishi kerak. Bunday talab loyihani tashqi bezakdan mazmunli o‘quv faoliyatiga aylantiradi.

Baholash va o‘zaro fikr bildirish

Baholashning sodda rubrikasi besh mezonni qamrab oladi: manbaning to‘g‘riligi, filologik tahlilning aniqligi, madaniy kontekstni tushuntirish, ijodiy mahsulot sifati va refleksiya. Har mezon 0–2 ball bilan baholansa, jami 10 ballik kichik topshiriq hosil bo‘ladi. Talabalar o‘zaro fikr bildirayotganda “xato” deyishdan oldin matndan dalil keltirishi shart. Bu qoida bahsni shaxsiy bahodan matn tahliliga ko‘chiradi va birinchi kurs talabalarida akademik muloqot ko‘nikmasini shakllantiradi.

	Topshiriq turi va kutiladigan mahsulot	
	Tahlil	Mahsulot
Maqol	Semantika + sintaksis	Dialog / izoh
Topishmoq	Leksika + obraz	Yangi topishmoq
Rivoyat	Syujet + qadriyat	Muqobil yakun
Maqollar guruhi	Tasnif + pragmatika	Mini-loyiha

3-rasm. Mikro-topshiriq turlari va kutiladigan natijalar

Tadqiqot chegaralari va keyingi bosqich

Taklif etilgan model nazariy-metodik xususiyatga ega bo‘lib, hozirgi bosqichda uning samaradorligi tajriba orqali isbotlangan deb talqin qilinmaydi. Keyingi ishda bir xil mavzu bo‘yicha an’anaviy mashq va xalq pedagogikasi asosidagi faol mikro-topshiriq natijalarini qiyoslash mumkin. Bunda talabaning javob uzunligi emas, semantik tahlil aniqligi, dalil keltirish, yangi vaziyatga ko‘chirish va mustaqil mahsulot yaratish ko‘rsatkichlari baholanadi. Shu yondashuv modelning qaysi qismi haqiqatan ham filologik fikrlashni kuchaytirishini aniqlashga yordam beradi.

Birinchi kurs talabalarida murakkab loyiha o‘rniga qisqa, takrorlanuvchi mikro-faoliyatlardan boshlash maqsadga muvofiq. Bir semestr davomida maqol, topishmoq va rivoyat bilan ishlash bosqichma-bosqich murakkablashadi: dastlab tayyor savolga tahlil, keyin mustaqil savol tuzish, so‘ng kichik guruh mahsuloti va yakunda individual refleksiya. Natijada xalqona matn bilan ishlash alohida “tarbiyaviy daqiqa” bo‘lib qolmay, til va adabiyot fanining muntazam analitik vositasiga aylanadi. Bu modelni keyinchalik pedagogik amaliyot, mustaqil ta’lim va kurs loyihalariga kengaytirish mumkin.

Xulosa

Model filologik tahlil, ijodiy topshiriq va xalq pedagogikasining tarbiyaviy mazmunini ixcham shaklda birlashtiradi. Keyingi bosqich — uni amaliy mashg‘ulotda sinash.

FOYDALANILGAN MANBALAR

1. **Абдурахманова А. Т.** Бессознательные психологические реакции как проявление защитных механизмов в психологии // *Academic Research in Educational Sciences*. – 2022. – Т. 3. – № 6. – С. 309–317.
2. **Абдурахманова А. Т.** Деструктивное поведение как проблема адаптации в обществе // *Вестник науки и образования*. – 2020. – № 7-2 (85). – С. 95–97.
3. **Абдурахманова А. Т.** Профессиональные компетенции вовлечённости студентов в учебной деятельности // *Экономика и социум*. – 2024. – № 12-2 (127). – С. 1017–1020.
4. **Абдурахманова А. Т.** Проектная деятельность в образовании: на примере реализации Национальной программы образования (Узбекистан) // *Коллекция гуманитарных исследований*. – 2023. – № 1 (34). – Электронный ресурс. – URL: https://cyberleninka.ru/article/n/proektnaya-deyatelnost-v-obrazovanii-na-primere-realizatsii-natsionalnoy-programmy-obrazovaniya-uzbekistan (дата обращения: 05.10.2026).
5. **Абдурахманова А. Т.** Проектная вовлечённость студентов как проблема современной высшей школы // *Экономика и социум*. – 2026. – № 4-1 (143). – С. 586–597.
6. **Абдурахманова А. Т.** Роль интеллектуального подхода в развитии креативного мышления у студентов // *Современные научные исследования и инновации*. – 2020. – № 2. – С. 22.
7. **Бердиева Х. Б.** Влияние пословиц на формирование мышления детей Байсуна // *Гуманитарный трактат*. – 2018. – С. 73–75. Гуманитарный трактат
8. **Бердиева Х. Б.** Пути развития духовно-нравственного воспитания через систему обучения у учащихся // *Вестник науки*. – 2019. – № 12 (21).

9. **Бердиева Х. Б.** Развитие социокультурной компетентности у будущих учителей начальных классов // *Педагогическое образование и наука*. – 2020. – № 1. – С. 128–131. ResearchGate

10. **Бердиева Х. Б.** Роль семьи в формировании социокультурной компетентности у будущих учителей начальных классов // *Наука, техника и образование*. – 2019. – № 10 (63). – С. 80–82. 3minut

11. **Бердиева Х. Б., Бердиева Н. У.** Проблемы развития социокультурной компетентности у школьников начальных классов // *Евразийское научное объединение*. – 2019. – № 12-5. – С. 408–410. ResearchGate

12. **Berdiyeva H. B., Berdiyeva N. U.** Technology of Development of Socio-Cultural Competence in Students // *JournalNX*. – 2020. – ASRD. – P. 23–25. repo.journalnx.com

13. **Bozorova M. Q.** Historical Foundations of the Development of the New Renaissance Pedagogy // *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*. – 2024. – Vol. 4, No. 11. – P. 112–116. DOI: 10.55640/eijmrms-04-11-17. EIPublication

14. **Bozorova M. Q.** Life Features of Uzbek Folk Pedagogy // *International Journal on Integrated Education*. – 2021. – Vol. 4, No. 10. – P. 29–30. EIPublication

15. **Bozorova M. Q.** The National System of Spiritual Education in Uzbek Folk Pedagogy // *International Engineering Journal for Research & Development*. – 2020. – Vol. 5, Congress. – P. 76–78. DOI: 10.17605/OSF.IO/AVD7T. Здесь исправила прежнее P. 3–3: в содержании официального выпуска указаны страницы **76–78**. Uniwork

16. **Bozorova M. Q.** The Role of Ethnopedagogy in the Process of Improving the National Education System // *Academicia Globe: Inderscience Research*. – 2021. – Vol. 2, No. 10. – P. 18–21. Agir

17. **Bozorova M. Q.** The Role of the Oral Creative Resources of the People in the National Education System and Its Pedagogical Significance // *Science and Innovation*. – 2023. – Vol. 2, No. B4. – P. 510–514. EIPublication

18. **Bozorova M. Q.** Ethnic Values – Revival of Attributes of Nomad Life in Education of Descendants // *International Journal on Integrated Education*. – 2022. – Vol. 5, No. 6. – P. 373–376. Innovative Academy

19. **Bozorova M. Q., Omonova N. O.** *Umumiy pedagogika*. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: METODIST NASHRIYOTI, 2024. – 136 b.

20. **Bozorova M., Xodjaev B.** *Pedagogik texnologiyalar*. Darslik. – Termiz: TerDU NMM nashriyoti, 2022.

21. **Bozorova M., To‘raqulov A. R.** *Ijtimoiy pedagogika*. O‘quv qo‘llanma. – Termiz: Termiz Publishing Center, 2025. – 133 b.

22. **Выготский Л. С.** *Педагогическая психология*. – М.: Педагогика-Пресс, 1991.

23. **Джумаева Х. М.** Axborot addiksiyasi fenomenining genezisi va evolyutsiyasi: psixologik-pedagogik yondashuvlar va raqamli muhitdagi transformatsiyalar // *Tadbirkorlik va pedagogika*. – 2026. – № 2. – С. 192–202.

24. **Джумаева Х. М.** Axborot addiksiyasining oliy ta’lim muhitida yuzaga kelish omillari // *Journal of Universal Science Research*. – 2026. – Vol. 4, Maxsus son-3. – P. 1000–1006. ResearcherUz

25. **Джумаева Х. М.** Pedagogical Strategy for Protecting Students from Invariant and Variant Threats // *Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari / Actual Problems of Humanities and Social Sciences*. – 2025. – Vol. 5, Issue 3. – P. 473–480. Портфолио

26. **Джумаева Х. М.** Sotsial-pedagogik tamoyillar asosida talabalarni axborot addiksiyasidan himoyalash nazariyasi // *Maktabgacha va maktab ta’limi*. – 2025. – Т. 3. – № 10. DOI: 10.5281/zenodo.17496998. IlmIz

27. **Джумаева Х. М.** Talabalarda axborot addiksiyasining strukturaviy modeli // *TerDU xabarlari*. – 2026. – Vol. 1, № 1. Термиз университетские журналы

28. **Джумаева Х. М.** *Talabalarni ta'lim-tarbiya jarayonida variativ tahdidlardan himoyalash texnologiyasi*. Monografiya. – Termiz: IRFON-PRINT, 2023. – 104 b.

29. **Kenjaboev A., Ergasheva O., Kenjabayev J.** Advanced Pedagogical Technologies Is an Important Factor in the Effectiveness of the Course. – 2012.

30. **Макарская Л. В., Гурякова О. Н.** Менталитет народа как проблема междисциплинарных исследований // *Гуманитарный научный вестник*. – 2021. – № 2. – С. 168–172. DOI: 10.5281/zenodo.4513907.

31. **Тухтаев Х. Т.** Совершенствование системы духовно-нравственного воспитания учащихся начальных классов // *Экономика и социум*. – 2026. – № 4 (143). Экономика и социум

32. **Тухтаев Х. Т.** Технологии духовно-нравственного воспитания младших школьников через национальное духовное наследие // *Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси*. – 2022. – № 3. – С. 466 и далее. ScienceWeb

33. **Tokhtaev H.** Pedagogical Need for Moral Education of Primary Class Students through National Values // *Science and Innovation*. – 2023. – Vol. 2, No. B2. – P. 484–488.

34. **Тухтаев Х. Т.** Ёшларни маънавий мерос асосида тарбиялашда педагогик ва инновацион ёндашувлар // *Academic Research in Educational Sciences*. – 2021. – Т. 2, NUU Conference 1. – С. 414–417.

35. **Тухтаев Х. Т.** Миллий маънавий меросимиз воситасида бошланғич синф ўқувчиларини ахлоқий тарбиялашнинг педагогик-психологик зарурати // *Современное образование (Узбекистан)*. – 2021. – № 10 (107). ITM

36. **Тухтаев Х. Т.** Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini axloqiy jihatdan tarbiyalashning hamkorlik texnologiyalari // *Science and Innovation*. – 2023. – Vol. 2, Special Issue 12. – P. 496–499.

37. **Эргашева О. Н.** Alisher Navoiy asarlarida ona timsoli talqini // *Academic Research in Educational Sciences*. – 2021. – Vol. 2, NUU Conference 1. – P. 464–466.

38. **Эргашева О. Н.** Игра — стратегия развития педагогических технологий // *Гуманитарный трактат*. – 2018. – № 29.

39. **Эргашева О. Н.** O‘quvchi-qizlar tarbiyasida sharqona tarbiyaning o‘rni // *Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences*. – 2021. – Vol. 1, No. 8. – P. 718–726. Oriens

40. **Эргашева О. Н.** Педагогическое мастерство — стратегия управления познавательной деятельностью студентов // *Гуманитарный трактат*. – 2018. – № 27. – Начало статьи: С. 96. Гуманитарный трактат

41. **Эргашева О. Н.** Технология развития национальных качеств у девушек-учащихся на примере образов узбекских женщин // *Экономика и социум*. – 2026. – № 4 (143). Filesusr

42. **Эргашева О. Н.** O‘zbek ayollari timsolida o‘quvchi-qizlarda milliy fazilatlarni rivojlantirish texnologiyasi // *Xorazm Ma’mun akademiyasi axborotnomasi*. – 2020. – № 7. –: С. 166.